

The Gleaner

Vol 4 (1966)

Επιδράσεις του Ariosto στον Ερωτόκριτο. Ο Tasso άγνωστος στον Κορνάρο

Giuseppe Spadaro

doi: [10.12681/er.9662](https://doi.org/10.12681/er.9662)

Copyright © 2016, Giuseppe Spadaro

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Spadaro, G. (2016). Επιδράσεις του Ariosto στον Ερωτόκριτο. Ο Tasso άγνωστος στον Κορνάρο. *The Gleaner*, 4, 222-229. <https://doi.org/10.12681/er.9662>

ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ARIOSTO ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟ Ο TASSO ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΤΟΝ ΚΟΡΝΑΡΟ

Ἡ παρουσία τοῦ *Orlando Furioso* στό περίφημο κρητικό ἔργο δὲν ἀποτελεῖ νέα διαπίστωση· ἔχει ἐπισημανθῆ ἤδη ἀπὸ καιρὸ: ὁ Κ. Θεοτόκης καὶ ὁ Ξανθουδίδης πρῶτα¹ καὶ ὕστερα ὁ Κριαρᾶς² ὑπέδειξαν πολυάριθμα χωρία τοῦ *Orlando Furioso* ποὺ θρῖσκονται στὸν Ἐρωτόκριτο, χωρία ποὺ ὁ Βιτζέντζος Κορνάρος ἔχει ἐπεξεργασθῆ περισσότερο ἢ λιγώτερο ἐλεύθερα. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ ἔργο τοῦ *Orlando Furioso* δὲν ἦταν ἄγνωστο στοὺς κρητικούς κύκλους: ὁ Ἄντωνιος Ἀχέλης στὸ δεύτερο ἡμίσι τοῦ 16ου αἰῶνα τὸ εἶχε πολὺ ἐκμεταλλεuthῆ, ὅπως ἔχω δείξει ἄλλοῦ³, στῆ δική του *Πολιορκία τῆς Μάλτας*. Βέβαια καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος ἔχουν ὡς δευτερεύουσα πηγὴ τους τὸν *Orlando Furioso*, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δανείστηκαν προπάντων τὶς παρομοιώσεις, τόσο προσφιλεῖς στὸ ἔπος, γιὰ νὰ κοσμήσουν τὸ ἔργο τους. Ἄλλὰ ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Ἀχέλη, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ περισσότερο δουλικὰ τὴν πηγὴ του, ὁ Κορνάρος, ποὺ ἔχει σημαντικές ποιητικές ἱκανότητες, ἐνίοτε ἀντιμετριέται μὲ τὸ πρότυπό του.

Παρ' ὅλη τὴν ἔρευνα ποὺ ἔκαμαν οἱ παραπάνω ἐρευνητὲς γύρω στὶς σχέσεις μεταξὺ τοῦ *Orlando Furioso* καὶ τοῦ Ἐρωτόκριτου, κάτι μένει ἀκόμη νὰ ποῦμε.

Ἔτσι διέφυγε τοὺς ἐρευνητὲς ὅτι ὁ στίχος, ὅπου λέγεται ὅτι ἡ Ἄρετούσα ὡς συνέπεια τῆς λαθεμένης παρατήρησης τοῦ θανάτου τοῦ ἀγαπημένου της,

Ε 1050 *πέφτει στὴ γῆς ἄσπρη κρυγιά πλιά παρ' ἀπὸ τὸ χιόνι*
εἶναι καμωμένο ἀπάνω στὸ στίχο τοῦ Ariosto

X 24, 3-4 *...si lasciò cadere, / riviù bianca e riviù che niève fredda*

ποὺ παρουσιάζει τὴν Ὀλυμπία ἐγκαταλελειμμένη ἀπὸ τὸν ἄπιστο ἐραστή.

1. Ἐρωτόκριτος ἔκδοσις κριτική...
ὑπὸ Στεφ. Α. Ξανθουδίδου, ἐν Ἑρα-
κλείῳ Κρήτης 1915, σσ. CV-CXIV.

2. *Μελετήματα περὶ τὰς πηγὰς τοῦ*
Ἐρωτοκρίτου ὑπὸ Ἑμμ. Κριαρᾶ, Ἀθή-

να 1938, σσ. 107-134.

3. *Le fonti dell' «Assedio di Malta»*
di Antonio Achelis, π. «Ὁ Ἐραριστής»,
4 (1966) τεῦχος 21/22, σ. 80 κ.έ.

Ἐπίσης ἀπάνω στὸ στίχο τοῦ Ariosto

XXVII, 121, 3 *che de le spine ancor nascon le rose*¹

εἶχε γίνει ὁ στίχος πού θρίσκεται σχεδόν στὸ τέλος τοῦ κρητικῆς ποιήματος :

E 1520 τὸ ρόδο κι ὁμορφος ἀθὸς γεννᾶται μέσ' στ' ἀγκάθι
 πὸν λέγεται γιὰ τὸ ζευγος, τώρα εὐτυχημένο, Ἐρωτόκριτου - Ἀρετού-
 σας, πὸν μέσα στὰ δεινά του δὲν ἔχασε ποτὲ τὴν ἐλπίδα. Καὶ ἕποιος
 εἶναι σοφός, ὑπομνηματίζει ὁ ποιητής, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπη ν' ἀπο-
 θαρρύνεται ἀπὸ τὶς ἀναποδιές, μιὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄσχημο συχνὰ γεννιέται
 ἐκεῖνο πὸν εἶναι ὁμορφο. Ἡ ἰδέα, ἀκόμη καὶ ἂν τὰ περιστατικά δὲν
 εἶναι τὰ ἴδια, μοῦ φαίνεται ὅτι ταυτίζεται μὲ τὴν ἰδέα τοῦ Ariosto.

Μιὰ ἀπήχηση τοῦ Ariosto, ἀκόμη πειστικώτερη, θρίσκω στοὺς
 στίχους, στοὺς ὁποίους ἢ Ἀρετούσα, μετὰ τὴ γκιάστρα πὸν κέρδισε ὁ
 Ἐρωτόκριτος, ἀκόμη πὸν πολὺ ἐρωτευμένη, ἐξομολογεῖται στὴ βάρια της,
 παραβάλλοντας τὸν ἑαυτὸ της μ' ἓνα καράβι στὸ πέλαγος χωρὶς κατα-
 σοκὴ πὸν τὸ χτυποῦν ὁ ἄνεμος καὶ τὰ κύματα τῆς θάλασσας :

Γ 243-44, 241 Ὡσὰν καράβ' ὄντε βρεθῆ στὸ πέλαγος καὶ πλέγη
 μὲ δίχως ναῦτες μοναχό,...
 ἐδέτσι βρῖσκομαι κ' ἐγώ...

XXXII, 62, 1-2 *Come nave... va di nocchiero e di governo priva...
 così l' amante giovane veniva.*

Ἄλλη ἀπομίμηση μιᾶς εἰκόνας πὸν θρίσκεται στὸν *Orlando Fu-
 rioso* εἶναι :

Δ 699-703 *κι ὄντε μανίζ' ἢ θάλασσα, καὶ τὸ καράβι τρέχη,
 κι ἀγριεύουσι τὰ κύματα,.....
 ὁ ναύτης ἀνὲ φοβηθῆ,.....
 καὶ δὲν πασκίση μ' ἀντρεῖα καὶ τέχνη νὰ βουηθήση.*

Ἀντιστοιχεῖ στοὺς στίχους τοῦ *Orlando Furioso* :

XL, 29, 1-4 *Come nel mar che per tempesta freme ;
 assaglian l' acqua il temerario legno...
 il pallido nocchier sospira e geme,
 ch' aiutar deve, e non ha cor nè ingegno.*

1. «e d'una fetida erba nasce il
 giglio», καὶ στοὺς προηγούμενους δύο
 στίχους λέγεται : «Non siate però tu-
 mide e fastose, / donne, per dir che

l' uom sia vostro figlio», βλ. ἐπίσης
 XXV, 34, 7 «saprei partir la rosa da
 le spine».

Δὲν ἔγινε ἐπίσης ἀντιληπτὴ ἢ ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἐπομένων χωρίων :

Δ 1013-17 Σὰν ὄντε... ἀξάφν' ἀνεμοστρόβιλος ἀπὸ τῆ γῆς ἐβγαίνει,
μὲ βροντισμὸ καὶ ταραχὴ τῆ σκόν' ἀνασηκώση,
καὶ πάει την τόσο ψηλά, ὅπου στὰ νέφη σώση,
ἔτσι...

XLV, 72, 1-4, 7 *Qual talor, dopo il tuono, orrido vento subito segue...*

..... e leva in un momento
da terra fin al ciel l' oscura polve...
tale...

Δ 1673, 1675, Σὰν ὄντε μεσοπέλαγα δυνὸ ἀνέμοι.....
μάχονται μὲ τῆ θάλασσα, μανίζουν καὶ φουσκώνου,|.../

1677-78 ἕνας φουσ' ἀπ' Ἀνατολή, κι ἄλλος ἀπὸ τῆ Δύσι,
πάσκει ὁ βορρᾶς καὶ μάχεται τὸ νότο νὰ νικήση

XXI, 53, 1 *Come ne l' alto mar... da duo venti*

XLV, 112, 1, 3-4 *Come si senton, s' austro o borea spira, .../
o come soglion s' Eolo s' adira
contra Nettuno.*

Ἕνας ἄλλος ἀκόμη στίχος, ποὺ πιθανώτατα δανείστηκε ὁ Κορνάρος ἀπὸ τὸν Ariosto, εἶναι ὁ ἐπόμενος :

A 1244 μ' ἀπάνω κάτω ἐπὰ κ' ἐκεῖ...

(καὶ B 1631 ...ἐπὰ κ' ἐκεῖ γέρονει κι ἀπάνω κάτω)

XX, 90, 1; XXIV, 14, 1: *di qua di là, di su di giù...*

Π6. ἀκόμη XXIV, 2, 5: *chi su, chi giù, chi qua, chi là travia.*

Ὁ Σπαταλαῶς¹ θεωρεῖ ὅτι ὁ στίχος εἶναι μίμηση ἀπὸ τὸ Δάντη, μοῦ φαίνεται ὅμως πιθ. νὰ ὑποθέσωμε—δεδομένου ὅτι ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές στὸν *Orlando Furioso* (στὸ Δάντη μιὰ μόνο φορά, *Inf.* V, 43) τὸν ὅποιο ὁ Κορνάρος ἤξερε καλά, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἄλλα παράλληλα— ὅτι καὶ δῶ ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε ἀντλήσει ἀπὸ τὸν Ariosto². Καὶ διερωτῶμαι μήπως ὁ Κορνάρος ἀντλήσε ἀπὸ τὸν

1. Πρβλ. *Πηγὲς τοῦ Ἑρωτοκοίτου*, ἐκεῖ, μπρὸς ὀπίσω, ἀπάνου κάτω» τοῦ «Νέα Ἑστία» 1-2 (1927) σ. 861. *Λάμπρον* τοῦ Σολωμοῦ (ἀποσμ. 25,

2. Εἶναι δυνατὸν ὁ στίχος «ἐδῶ στρ. 8, σ. 190 ἕκδ. Πολίτη) νὰ προ-

Ariosto μάλλον παρά από τὸν Dante, ὅπως θέλει ὁ Σπαταλάς¹, καὶ τὸν ἐξῆς στίχο :

A 768   *μὰ μπῆκες ᾽ς ἔτοια δάσητα, κ' ἐξέσφαλες τὴ σιρόατα*
 II 68, 3-4   *... uscì di via*
                               e ritrovossi in una selva oscura

ἀκόμη κι ἂν στὸν Ariosto ὁ στίχος δὲν ἔχει συμβολικὴ σημασία.

Ἄλλὰ μὲ τὸν Ariosto καὶ ἔχι μὲ τὸν Dante² πρέπει νὰ ἔχουν στενὴ σχέση οἱ ἀκόλουθοι στίχοι :

Δ 609-610,   *κι ὅσο πλιὰ ἢ μοῖρα σιὰ ψηλά τὸν ἄθρωπο καθίζει,*
                               τόσο καὶ πλιότερα...

617   *ἀμ' ὅποιος σὲ φτωχεῖα πολλὴ ἀναθραφῆ...*

XLV, 1, 1-4   *Quanto più su l' instabil ruota vedi*
                               di Fortuna ire in alto il miser uomo,
                               tanto più³...

2, 1-2   *all' incontro, quanto più depresso,*
                               quanto è più l' uom di questa ruota al fondo...

Καὶ σ' ἄλλα χωρία τοῦ Ἐρωτόκριτου θρῖσκει κανεὶς τὴν ἀπήχηση τοῦ Ariosto. Ἔτσι σιὰ χωρίο :

B 1619-22   *Ῥσὰν πουλλιά ὄντε βόσκονται, κι ἀξάφρον*
                               ..... σιὴ μέσην τως.....
                               καὶ νὰ πετάξουν τὸ ζιμιὸ σὰ ξεπεριωρισμένα,
                               ἔτσι...

ὁ Κορνάρος ἀσφαλῶς εἶχε μπροστά του αὐτοὺς τοὺς στίχους τοῦ Ariosto :

XXV, 12   *Come stormo d' augei... a sua pastura attende,*
                               s' improvviso... gli dà nel mezzo...
                               si sparge in fuga...
                               così...

έρχεται ἀπὸ τὸν Δάντη, ὅπως ὁ Δε-Βιάζης πρῶτος παρετήρησε, βλ. Filippo Maria Pontani, *Dante nella letteratura neogreca*, «Dante nel Mondo», Firenze 1965, σ. 261.

1. Πρβλ. «Ο Dante σιὰ νεοελληνικὰ γράμματα, «Μοῦσα» 3 (1922) σ. 23, καὶ Πηγὲς τοῦ Ἐρωτοκριτου, ἐνθ' ἄν, σ. 862.

2. Κατὰ τὸν Σπαταλά αὐτοὶ οἱ στίχοι θυμίζουσι τοὺς στίχους : «Nessun maggior dolore, che ricordarsi del tempo felice nella miseria».

3. Ὁ Ξανθοῦδίδης (ἐνθ' ἄν. σ. CXIII) ἐνόμιζε ὅτι ὑπῆρχε σχέση με-ταξὺ τῶν στίχων αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχικῶν στίχων τοῦ ποιήματος.

Π6. ἀκίμη Dante, *Purg.* II, 124-130 :

*Come quando... li colombi adunati alla pastura...
se cosa appare ond'elli abbian paura,
subitamente lasciano star l' esca,
...così...*

Στὸ Β πάντοτε, τὰ χωρία :

1903 Σὰν ἀγριεμένα νέφαλα, πὸν σμίξουν καὶ σφιχτοῦσι
1907 ἐβρόντηξεν ὁ οὐρανός...

μᾶς θυμίζουν :

XVIII, 142, 1,3 *Stendon le nubi un tenebroso velo*
. . . . . *mugge il cielo*

2280 μὰ ἡμοῖρα ἄλλους ψηλὰ πετιᾶ, καὶ ἄλλους στὰ βάθη γέρονει
XLV, 6, 3 *come tosto alzi e tosto al basso metta (La Fortuna)*
2352-53 σὰν ὄντε βγαίγη νέφαλο ἄγριο καὶ μεγάλο,
. . . . . χώνη βαθιὰ τὸν ἥλιο

XVIII, 142, 1-2 *Stendon le nubi un tenebroso velo*
che né sole apparir lascia...

(Π6. XI, 35, 1-4: *Come... ascende / nube di pioggia e di tempesta
pregna che più che cieca notte si distende... e par che 'l giorno
spegna; XXXII, 100, 1-4: Come si vede... oscura nube salir... che
la faccia... cuopre del sol con tenebroso velo*).

Ἄς ἔχουμε ὑπόψη ἐπίσης ὅτι τὸ χωρίο

B 1111 κέξ. *Μηδὲ ποτὲ τὸ πέλαγος ἔτοιμας λογῆς μανίζει,
'ς τὸ ἀνεμικὲς τοῦ Γεναριοῦ, ὄντε βροντᾶ καὶ ἀφρίζη*
. . . . .
καὶ ὄντε σκορπᾶ τὰ κύματα ὄξω στὸ περιγιάλι
. . . . . Σὰν . . . . .

πρέπει νὰ συσχετισθῇ ὄχι μὲ τὸ XXIV, 63¹ τοῦ *Orlando Furioso*,
ὅπως θέλει ὁ Κριαρᾶς², ἀλλὰ μὲ τὸ ἐξῆς :

XLV, 112, 3-5 *... come soglion, s' Eolo s' adira
contra Nettuno, al lito fremer l' onde
così...*

1. «Da l' altra parte, ovunque il
Saracino / la fiera spada vibra o piena
o vòta, / sembra fra due montagne un

vento alpino / ch' una frondosa selva
il marzo scuota...».

2. ἐνθ' ἀν., σ. 123.

καὶ μὲ τὸ ἀκόλουθο :

XXIV, 9,1-2,7 *Qual venir suol nel salso lito l'onda
mossa da l'austro..... tal...*

Καὶ ἔτσι διαμέσου τῆς *Fortuna* στὸ προοίμιο τοῦ Ἐρωτόκριτου ὁ Κορνάρος περισσότερο ἀπὸ τὸ χωρίο XLV, 1, ὅπως πιστεύει ὁ Ξανθοῦδι-
δης¹, μιμεῖται τὰ ἐξῆς :

XLIV, 61, 4 ... *Fortuna in alto o in basso ruote*

XLV, 4, 8 *che sempre la sua ruota in giro versa*

καὶ XLV, 6, 3 *come tosto alzi e tosto al basso metta (La Fortuna)*

A 1-2 *Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα, π' ἀνεβοκατεβαίνουν,
καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὄρες ψηλὰ κι ὄρες στὰ βάθη πηαίνουν*
(Π6. Δ 257).

Χωρὶς ἄλλο ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε ὑπόψη του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ
χωρίο XXIV, 63², ποῦ σημείωσε ὁ Κριαρᾶς³, καὶ τὸ χωρίο :

XLV, 112, 1-2 *Come si senton, s'austro o borea spira,
per l'alte selve murmurar le fronde*

γὰ τὸ χωρίο τοῦ Ἐρωτόκριτου :

B 1801 *Λὲν κάνουν ἔτοια ταραχὴ τὰ δέντρα τὰ μεγάλα,
1803-4 ὄντεν ὁ νότος γῆ ὁ βορρᾶς μὲ μάνιτα φουσκώνη,
καὶ κατακόβγη τὶ κορφές...*

Τέλος ἄς σημειώσουμε ὅτι ὁ Κορνάρος ἀντλήσε τὶς πρῶτες λέξεις
ἀπὸ μιὰν εἰκόνα τοῦ Ariosto, ὅταν παραβάλλη τὴν Ἀρετούσα, ποῦ
ἔχει ἀναγνωρίσει τὸν Ἐρωτόκριτό της, μ' ἓνα ἄνθος ζεσταμένο ἀπὸ τὶς
ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ὕστερ' ἀπὸ κακοκαιρία καὶ βροχή :

1. ἔνθ' ἄν., σ. CXIII. Καὶ κατὰ
τὴν Μ. Μαντουβάλου, *Περὶ τῶν πρώ-
των σίχων τοῦ Ἐρωτοκριτου*, π. «Παρ-
νασός» 7 (1965) σσ. 533-541, οἱ στί-
χοι αὐτοὶ τοῦ Κορνάρου δὲν ἔχουν ὁ-
μοιότητα μὲ τοὺς στίχους τοῦ *Orlan-
do Furioso*, τοὺς ὁποίους ὑπέδειξε ὁ
Ξανθοῦδίδης ὡς πιθανὴ πηγὴ τους,
οὔτε μὲ ἀνάλογους στίχους ἀπὸ τὸ
«Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον καὶ
πρὸς Θεὸν ἐπιστροφὴ» (1524), ὅπως

ὑπεστήριξε ὁ Κριαρᾶς (*Μελετήματα*, ἔνθ'
ἄν., σ. 10). Ἡ Μαντουβάλου τοὺς συ-
σχετίζει μὲ στίχους τῶν «ἐπῶν» τοῦ
Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (Migne PG
ΛΖ 789, ΛΕ 881, ΛΕ 882, ΛΖ 780).

2. «sembra fra due montagne un
vento alpino / ch' una frondosa selva
il marzo scuota ; / ch' ora la caccia a
terra a capo chino...».

3. ἔνθ' ἄν., σ. 123.

- E 1107-1112, Σάν τὸ λουλούδι.....
 κ' ἔρθ' ἄνεμος μὲ τῆ χιονιὰ νὰ τὸ ψυγομαράνη,
 κ' ἡ ὁμορφιά ντου χάνεται... ὅσ' ὦρα χιόνι βρέχει,
 μὰ τό βγ' ὁ ἥλιος νὰ τὸ δῆ, κ' ἡ βράσι νὰ τοῦ δώση,
 καὶ νὰ μορφίση τὸ ζιμιό, τὰ φύλλα νὰ ξαπλώση,
- 1114-5 τὴ μυρωδιά, τὴν ὁμορφιά, ὡσὰν καὶ πρῶτας δείχνει,
 ὄλες τοὶ χάρες σὰν ἐβγῆ ὁ ἥλιος τοῦ τοὶ δίδει
- XXXIII, 67, 7-8 *poi torna come fiore umido suole*
dopo gran pioggia all' apparir del sole.
- Π6. Dante, *Inf.* II, 127-29:
Quali i fioretti, dal notturno gelo
chinati e chiusi, poi che 'l sol li 'mbianca
si drizzan tutti aperti in loro stelo.

Ὁ Tasso καὶ ὁ Κορνάρος

Ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια ὁ Κριαρᾶς παρετήρησε σὲ σημείωση ἐνὸς ἄρθρου τοῦ ὅτι μᾶς λείπει μιὰ μελέτη ποῦ θὰ ἔδειχνε ἂν πραγματικὰ ὑπάρχει καὶ σὲ ποῖο βαθμὸ ἐπίδραση τῆς *Gerusalemme Liberata* τοῦ Tasso στὸν Ἑρωτόκριτο¹. Ὅτι ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε ὑπόψη τοῦ τὸν Tasso, τὸ ἔχει ἐπιβεβαιώσει ὁ Hesselting στὴν Ἱστορία τοῦ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι περιέπεσε σὲ ἀντίφαση, γιὰτὶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κλίνει νὰ χρονολογήσῃ τὸν Ἑρωτόκριτο μέσα στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνα² καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο ἐπισημαίνει ὅτι «différents vers témoignent qu' il [δηλ. ὁ συγγραφέας τοῦ Ἑρωτόκριτου] avait quelque habitude de la littérature italienne, plus spécialement du Tasse...»³, ἢ παραγωγή τοῦ ὁποῖου ἀνήκει στὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνα.

Ὁ Hesselting δὲν εἶναι ὁ μόνος ποῦ ἐθεώρησε ὅτι ὁ Tasso χρησιμοποίηθηκε ἀπὸ τὸ Βιτζέντζο Κορνάρο γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ ποιήματός του. Μερικοὶ μάλιστα τὸ ὑποστηρίζουν μὲ μεγαλύτερη σιγουριά διαβεβαιώνοντας ὅτι πολλοὶ στίχοι τῆς *Gerusalemme Liberata* μεταφράστηκαν

1. Πηγὲς καὶ ἐπιδράσεις τοῦ Ἑρωτόκριτου, «Νέα Ἑστία» 42 (1947) σ. 1298, σημ. 2.

2. Βλ. *Histoire de la littérature*

grecque moderne, Paris 1924, σ. 14. Μήπως πρόκειται γιὰ τυπογραφικὸ λάθος ἀντὶ τοῦ «XVIIe siècle»;

3. ἐνθ' ἂν., σ. 13.

λέξη πρὸς λέξη ἀπὸ τὸν κρητικὸ ποιητὴ¹. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ διαβεβαίωση αὐτῆ τοῦ Βουτιεριδῆ, τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνουν καὶ ἄλλοι, εἶναι ἄστοχη. Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν δύο ἔργων συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Κορνάρος δὲν ἐγνώρισε τὴν *Gerusalemme Liberata*. Πράγματι, ἐνῶ ἀφθονοῦν στὸ πλῆμά του οἱ παρομοιώσεις ποὺ ἔχουν ἀντληθῆ ἀπὸ τὸν *Orlando Furioso*—μπορεῖ νὰ λεχθῆ ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τους προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦτο—δύσκολα θρῖσκει κανεὶς ἕνα χωρίο τοῦ Ἐρωτόκριτου ποὺ θὰ μπορούσε μὲ βεβαιότητα νὰ ἀναχθῆ κατευθεῖαν στὴν *Gerusalemme Liberata*². Ἄν ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε γνωρίσει τὸ ἔργο τοῦτο τοῦ Tasso, ὅπως ἐγνώρισε τὸν *Orlando Furioso* τοῦ Ariosto, θὰ εἶχε ἀσφαλῶς ἀντλήσει καὶ ἀπ' αὐτὸ μερικὲς εἰκόνες γιὰ νὰ κοσμήσῃ τὸ μυθιστόρημά του καὶ δὲν θὰ μπορούσε ν' ἀποφύγῃ τὴν ὑποβολὴ τῆς ἐπίκλησης πρὸς τὴ νύχτα, ἡ ὁποία εἶναι τόσο ἀγαπητὴ στὴ φαντασίᾳ τοῦ Tasso.

Giuseppe Spadaro

1. Πρβλ. Η. Π. Βουτιεριδῆ, *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας... τόμος Β'*, ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 164 («κατὰ λέξιν σχεδὸν μετάφρασις καὶ χρησιμοποίησις πολλῶν στίχων»). Βλέπε τοῦ ἴδιου, *Σύντομη Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας (1000-1930)*, δευτέρη ἔκδοσις, Ἀθήναι 1966, σ. 168.

2. Τὰ μόνα χωρία ποὺ μποροῦν νὰ συσχετισθοῦν, ἀλλὰ ὥστόσο δὲν ἔχουν, ὅπως νομίζω, ἄμεση σχέση, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1) A 127-128 ὅπου ἔχει δεῖ τὰ λούλουδα τὰ κοκκινοβαμμένα, | ἤλεγ' ἔτο' εἶν τὰ χεῖλη τῆς καὶ τοὶ κροῶς μου μένα - IV 30, 7-8 *ma ne la bocca... sola rosseggia e semplice la rosa*,

2) B 2361-63 *Mà sà χαράκι ριζι-*

*μό, π' ἄνεμο δὲ φοβᾶται, | καὶ μηδὲ 'ς ἀστραπὴ δειλιᾷ, μηδὲ 'ς βροντὴ ξυπᾶται, | ἔτσι—IX, 31, 1, 3-5 *Ma come a le procelle esposto monte... | soutien fermo in sé stesso i tuoni e l' onte | del ciel irato e i venti... | così*,*

3) Δ 1719-24 *Κι ὅσᾶν το' ἀνέμους ποῦ 'ς τοὶ γῆς τὸ βάθος εἶν χωσμένοι, | καὶ πάσκου νὰ βγουν ἀπὸ κατ' φουῶνιας θυμωμένοι' | κ' ἡ γῆς κρατεῖ τοὶ σφαλιστοὺς, νὰ βγοῦ ὄξω δὲν το' ἀρίνει, | ... κ' εἰς τό 'βγα νίως πολλὲς φορὲς σσιμὸ μεγάλο κάνου—IV, 3, 7-8 *né si scossa già mai trema la terra | quando i vapori in sen gravida serra*,*

4) E 776 *ἐγέλαν ἡ Ἀνατολὴ...—XX, 5, 5 *L' alba lieta rideva*, βλ. XV, 9, 7-8... *ride | il ciel...**